

***STAGES OF FORMATION AND
DEVELOPMENT
OF THE ECONOMY OF INDEPENDENT
UKRAINE***

Monograph

*edited by Doctor of Economic, Professor,
Yu. Pasichnyk*

Nurnberg, Germany
2021

Verlag SWG imex GmbH

Recommended for publishing by Academy of Economic Science of Ukraine

Reviewers:

Doctor of Economics, Professor

Doctor of Economics, Doctor of Laws, Professor Pokataeva Olga

Doctor of Economics Gordienko Lyudmyla

Science editor: *Doctor of Economics, Professor Yu. Pasichnyk*

Pasichnyk Yu., Radchenko O., Sukach O. etc. (2021). ***Stages of Formation and Development of the Economy of Independent Ukraine***: Collective monograph [Ed. by Doctor of Economics Sciences, Prof. Yu. Pasichnyk]. Verlag SWG imex GmbH, Nuremberg, Germany, _ p.

ISBN

The edition is aimed at academics, financial sector professionals, teachers, students and other stakeholders.

All materials are published in the edition of the authors. The authors are responsible for the originality, completeness and reliability of the submitted developments.

Collective of authors would like to thank the Academy of Economic Sciences of Ukraine for their support and the opportunity to participate in the collective monograph.

ISBN

© 2021 Verlag SWG imex GmbH

© 2021 Pasichnyk Yu., Radchenko O.,
Sukach O. and others.

більшою мірою подоланню феномену бідності, створює умови для домінування «здорового способу життя», націлене на поліпшення якості життя людини. По-друге, масштаби розвитку жіночого бізнесу в нашій країні, як показують статистичні дані, поки що відстають від відповідних показників високорозвинених країн світу. Незважаючи на те, що це явище характерне для всіх країн з перехідною економікою, в Україні воно додатково посилюється під впливом численних специфічних факторів.

На жаль, сьогодні в Україні є невирішеною проблема розвитку жіночого підприємництва, оскільки багато українських жінок не можуть реалізувати свої можливості в той час, коли в США та у інших розвинених країнах відбувається стала орієнтація на поглиблення навичок ведення бізнесу, підвищення кредитоспроможності, балансування роботи та сімейного дозвілля.

Україна все ще залишається у проблемах більш глобального рівня, таких як: бюрократія, відсутність підтримки з боку держави, відсутність фінансування, відсутність кваліфікованих кадрів та відсутність впевненості у завтрашньому дні, а звідси і відсутність впевненості у своїй діяльності. Це ті проблеми, які варто нашій країні вирішувати якомога швидше.

Та попри такі проблеми в Україні прослідковується розвиток громадських організацій, які також здатні вплинути на велику кількість процесів, та розвиток комунікації між жінками-підприємцями. Тому варто поєднати позитивні аспекти та вирішувати існуючі проблеми, адже розвиток жіночого підприємництва дозволить жінкам підвищити свою фінансову незалежність та реалізувати власний лідерський потенціал, що вплине на суспільно-економічний розвиток суспільства.

3.14 Вплив глобалізації на національний ринок праці

Головною формою розвитку трудового потенціалу країни є ринок праці. Національний ринок праці представляє собою найважливішу ланку економіки країни, яка має характерні риси та володіє специфічною моделлю функціонування. При цьому значний вплив на розвиток національного ринку праці та, як наслідок, на формування й реалізацію трудового потенціалу країни і становить, безпосередньо, робітників та роботодавців здійснює глобалізація, яка протягом останніх років визначає напрями розвитку практично всіх сфер життєдіяльності суспільства. В умовах сучасної глобальної економіки ринок праці зазнає швидких змін. Глибокі демографічні зміни, військово-політичні конфлікти, впровадження технологічних інновацій (автоматизація виробництва, робототехніка, тривимірний друк, цифрові технології тощо), глобальний аутсорсинг змінюють сфери зайнятості населення різних країн. Ті країни, які вчасно усвідомлять ці тренди та успішно адаптуються до викликів часу, зможуть не лише вирішити назрілі проблеми ринку праці, але й забезпечити фундамент для зростання ефективності національної економіки, підвищення

продуктивності праці, поліпшення якості життя населення тощо.

На будь-якому етапі соціально-економічного розвитку країни ринок праці є найбільш чутливим індикатором зміни ринкової кон'юнктури, що проявляється у швидкій реакції на прояви макроекономічної нестабільності та турбулентності економіки. Ринок праці займає центральне місце серед інших ринків. На глобальні і системні економічні шоки ринок праці реагує вивільненням найменш конкурентоспроможних кадрів, підвищенням рівня тінізації економіки та безробіття. При позитивних векторах зростання галузей економіки ринок сигналізує про зростання попиту на затребуваних фахівців через систему макроекономічних індикаторів і підвищення рівня оплати праці. Однак у розрізі сукупності всіх можливих економічних сценаріїв питання стабільного розвитку ринку праці і людського капіталу перманентно зберігає свою актуальність. Тому одним із пріоритетів державної політики у сфері зайнятості населення стає аналіз і прогнозування стану ринку праці у період значних зрушень у його усталених тенденціях, які пов'язані зі стрімкими темпами глобалізації світової економіки та протікання четвертої індустріальної революції.

Дослідженню формування і розвитку трудового потенціалу та ринку праці присвячено праці чималої кількості вчених, серед них: Савченко О. О.¹, Близнюк В. В.², Герасименко О.О.³, Ярова Л.Г.⁴, Ільч Л. М.⁵. Внесок у вирішення питань, пов'язаних з особливостями розвитку та функціонування національного ринку праці у відкритій економіці, зробили такі вчені, як: Бандура С. І.⁶, Грішнова О. А.⁷, Колот А. М.⁸, Сандугей В., Федунчик Л. Г.⁹ та інші. Незважаючи на велику кількість досліджень в цій галузі вивченню проблем впливу глобалізації на ринок праці присвячено недостатньо уваги.

Глобалізація ринку праці являє собою формування єдиного механізму

¹ Грішнова О.А., Савченко О.О. Фріланс: нові можливості і проблеми реалізації трудового потенціалу. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2017. №1. С.8-12.

² Близнюк В.В. Український ринок праці: історичні виклики та нові завдання. *Український соціум*. 2017. №3. С. 58-71. URL: <http://nbuv.gov.ua>

³ Колот А. М., Герасименко О. О. Новітні глобальні тенденції у сфері зайнятості і доходів та їх вплив на соціальну нерівність. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2018. №1. С. 6-33.

⁴ Ярова Л. Г. Аналіз рівня безробіття в Україні та напрямки його подолання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. №4. С.752-755.

⁵ Ільч Л. М. Структурні трансформації транзитивного ринку праці України: монографія. Київ: Алерта, 2017. 608 с.

⁶ Бандур С. І. Розвиток соціально-трудових відносин як передумова досягнення продуктивної зайнятості населення. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. №1. С. 8-13.

⁷ Грішнова О.А., Савченко О.О. Фріланс: нові можливості і проблеми реалізації трудового потенціалу. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2017. №1. С.8-12.

⁸ Колот А. М., Герасименко О. О. Новітні глобальні тенденції у сфері зайнятості і доходів та їх вплив на соціальну нерівність. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2018. №1. С. 6-33.

⁹ Федунчик Л. Г. Ринок праці в Україні: проблеми та напрями їх вирішення. *Економіка праці та проблеми зайнятості*. 2016. №2. С.31-34.

узгодження попиту та пропозиції робочої сили незалежно від країни проживання і розвивається на фоні глобалізації економіки. Причинами цього процесу є формування системи міжнародного поділу праці, розвиток світової інфраструктури та світової валютної системи, міжнародна міграція населення, стрімке зростання світової торгівлі та потоків іноземних інвестицій, швидкі технологічні зміни¹.

Вплив процесу глобалізації на сучасний ринок праці, головним чином, має прояв у таких напрямках, як зміни у структурі зайнятості населення, поява дисбалансу між структурою робочої сили та робочими місцями, зміщення вітчизняних виробництв до країн із більш дешевою робочою силою, підвищення мобільності робочої сили, зміна в структурі попиту на робочу силу, стрімка міграція висококваліфікованих спеціалістів². У цілому, глобалізацію можна представити як процес створення лібералізованого та інтегрованого світового ринку товарів та капіталу, формування нового міжнародного інституціонального устрою, який слугує розвитку виробництва, торгівлі, руху капіталів у масштабах усього світу та включає національну економіку країни до системи всесвітнього поділу праці, у зв'язку з чим визначення та підтримка високого ступеню активної участі у зовнішньоекономічних трудових відносинах стає стратегічним завданням будь-якої держави, у тому числі й України.

Слід зазначити, що дієвість впливу глобалізації на національний ринок праці залежить від рівня розвитку національної економіки. Економічні розвинуті країни отримують висококваліфіковану робочу силу причому, нічого не витрачаючи на її підготовку, натомість слабкі економіки, як правило, стають опорами для країн з високим економічним розвитком. У зв'язку з цим вплив глобалізації має як позитивні, так і негативні наслідки для функціонування та розвитку ринку праці. Так, на думку Сандугей В. В., позитивний вплив глобалізації на український ринок праці можливий лише за умов: прискорення реструктуризації та модернізації національного виробництва, що приведе до оптимізації структури зайнятості; посилення мобільності робочої сили; формування ринкової моделі поведінки працівника; підвищення стандартів з оплати праці; розширення експортного потенціалу, що забезпечуватиме створення нових робочих місць; подолання дискримінаційного ставлення до України у світовій антидемпінговій політиці; посилення конкурентоспроможності освітніх послуг, що забезпечуватиме підвищення освітнього рівня національного працівника³.

Ефект глобалізаційних перетворень дає серйозні зрушення в розвитку

¹ Бандур С. І. Розвиток соціально-трудових відносин як передумова досягнення продуктивної зайнятості населення. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2016. №1. С. 8-13.

² Грішнова О.А., Савченко О.О. Фріланс: нові можливості і проблеми реалізації трудового потенціалу. *Ринок праці та зайнятість населення*. 2017. №1. С.8-12.

³ Близнюк В.В. Український ринок праці: історичні виклики та нові завдання. *Український соціум*. 2017. №3. С. 58-71. URL: <http://nbuv.gov.ua>

різних галузей економіки, та сфер суспільного життя. Відбуваються якісні зміни як у виробничому секторі економіки, так і в секторі послуг, у промисловому виробництві, галузевій структурі тощо. Ці зміни мають прямий вплив на стан ринку праці та сприяють новим тенденціям у розвитку соціально-трудових відносин. По-друге, сьогодні стрімко, як ніколи, зростає невідповідність між структурою робочої сили та робочими місцями¹. Розповсюдженою стає ситуація, коли зменшується попит на малодосвідчену та некваліфіковану робочу силу. Відбувається неприйняття людського ресурсу, що не має достатньої кваліфікації і не хоче або не може перекваліфіковуватись.

Ринок праці і зайнятість населення створюють цілісну систему оціночних критеріїв і показників попиту і пропозиції робочої сили, носіями і власниками якої виступають трудові ресурси, тобто люди, які здатні працювати. У зв'язку з цим, природною основою відтворення ринку праці виступає населення. Тому виходячи з цілі та завдань дослідження та користуючись методологічними і методичними підходами щодо вивчення ринку праці та особливостей зайнятості, здійснено оцінку ринку праці в Україні. Природною основою формування ринку праці виступає постійне населення.

Оцінка ринку праці дає можливість виявити внутрішні резерви. Основні показники ринку праці визначаються за методологією Міжнародної організації праці (МОП). Згідно методології МОП все населення поділяється на економічно активне та економічно неактивне. Економічно активне населення це населення обох статей віком 15-70 років, яке протягом певного періоду забезпечує пропозицію робочої сили для виробництва товарів і послуг. До економічно активного відносяться особи, зайняті економічною діяльністю та безробітні. Кількість зазначених категорій розраховується на підставі даних щомісячних вибірових статистичних обстежень сільського і міського населення (домогосподарств) з питань економічної активності населення. Динаміку економічно активного населення України за останні десять років показано в таблиці 1².

Аналіз динаміки економічно активного населення показав, що протягом досліджуваного періоду мала місце тенденція до постійного зниження цього показника. Незначне збільшення економічно активного населення працездатного віку було зафіксоване впродовж 2010–2013 років, однак із 2014 року ця тенденція не зберігалася. Розрахунки показали, що в Україні економічно активне населення у віці 15–70 років у 2018 році дорівнювало 17 939,5 тис. осіб (працездатного віку – 17 296,2). Зокрема, у 2018 році проти 2010 року економічно активне населення у віці 15–70 років скоротилося на 1,0 % (працездатного віку на 0,8% – зросло). Таке скорочення пов'язане із

¹ Колот А. М., Герасименко О. О. Новітні глобальні тенденції у сфері зайнятості і доходів та їх вплив на соціальну нерівність. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2018. №1. С. 6-33.

² Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

загальним зменшенням чисельності населення в країні, що викликано перевищенням показника смертності над показником народжуваності, загальним старінням нації, зовнішніми міграціями українців тощо.

Таблиця 1 - Динаміка економічно активного населення України за 2010-2019 роки

Роки	Економічно активне населення			
	у віці 15-70 років		працездатного віку	
	у середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи
2010	20 894,1	63,6	19 164,0	71,9
2011	20 893,0	64,2	19 181,7	72,6
2012	20 851,2	64,5	19 317,8	72,9
2013	20 824,6	64,9	19 399,7	72,9
2014	19 920,9	62,4	19 035,2	71,4
2015	18 097,9	62,4	17 396,0	71,5
2016	17 955,1	62,2	17 303,6	71,1
2017	17 854,4	62,0	17 193,2	71,5
2018	17 939,5	62,6	17 296,2	72,7
2019*	14 65,0	67,0	1 364,9	75,3

**Дані 2019 року за період Січень-вересень*

Проблема зайнятості населення в Україні є однією з найбільших соціально-економічних проблем трудових відносин. Рівень зайнятості найчастіше оцінюють через коефіцієнт зайнятості, який визначається як відношення чисельності зайнятого населення до загальної чисельності економічно активного населення. Для аналітичних цілей розраховують також частину зайнятого населення в загальній чисельності населення (рівень зайнятості населення професійною працею) і частину зайнятого населення у загальній чисельності трудових ресурсів (рівень зайнятості працездатного населення).¹

Під зайнятістю розуміють участь населення в усіх видах трудової діяльності. Для кількісної характеристики зайнятості використовують систему показників, серед яких найважливішим є: загальна чисельність зайнятих, рівень зайнятості, розподіл зайнятого населення за формами власності, галузями і секторами економіки, рівнем освіти, професією і кваліфікацією тощо.

За даними Державної служби статистики України у 2018 році кількість зайнятого населення в Україні у віці 15-70 років дорівнювала 16 360,9 тис. осіб (працездатного – 15 718,6 тис. осіб) (табл. 2)².

Аналіз динаміки зайнятості показав, що впродовж досліджуваного періоду мала місце тенденція до поступового зниження відповідного показника. Незначне зростання кількості зайнятого населення в країні було

¹ Мармоза А. Т. Статистика сільського господарства: навч. посіб. К.: Ельга-Н, КНТ, 2007. 696 с.

² Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://minfin.com.ua>

зафіксоване протягом 2010-2013 рр., однак із 2014 року ця тенденція не зберігалася. Подібна ситуація спостерігалась і з динамікою економічно активного населення. З 2010 по 2013 рік відбувалося помірне зростання кількості зайнятого населення, проте складна політична та економічна ситуація в Україні у 2014 році спричинила значний спад, більш, ніж на мільйон осіб. Після чого даний показник так і не повернувся до передкризового стану. У відсотковому значення на сьогодні зайняте населення працездатного віку становить 56,6%, що демонструє найнижчий рівень зайнятості за останні десять років. Також на 10% зросла кількість зайнятих, яких перевели на неповний робочий день.

Таблиця 2 - Динаміка зайнятого населення України за 2010-2019 роки

Роки	зайняте населення			
	у віці 15-70 років		працездатного віку	
	у середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у % до населення відповідної вікової групи
2010	19 180,2	58,4	17 451,5	65,5
2011	19 231,1	59,1	17 520,8	66,3
2012	19 261,4	59,6	17 728,6	66,9
2013	19 314,2	60,2	17 889,4	67,3
2014	18 073,3	56,6	17 188,1	64,5
2015	16 443,2	56,7	15 742,0	64,7
2016	16 276,9	56,3	15 626,1	64,2
2017	16 156,4	56,1	15 495,9	64,5
2018	16 360,9	57,1	15 718,6	66,1
2019*	1 381,9	63,2	1 281,8	70,7

**Дані 2019 року за період Січень-вересень*

Останнім часом для підвищення рівня зайнятості населення загострилася увага щодо малого і середнього бізнесу, який збагачує приватну власність, поєднує її з працею товаровиробника, сприяє не тільки збільшенню зайнятості, а й покращує життєвий рівень населення. Тому для розвитку малого і середнього бізнесу уряд прийняв ряд нормативно-правових актів, які хоча суттєво й не покращили умови існування малого і середнього бізнесу, але завдяки йому частково працезабезпечена майже третина населення України.

Яскравим індикатором ринку праці в умовах глобалізації є приховане безробіття, яке стало досить звичним явищем для України і має тенденцію до зростання. Це означає, що частина працездатного населення хоче працювати, але не може знайти роботу поповнюючи резервну армію безробітних. Згідно методології МОП безробітними вважаються громадяни у віці від 15 до 70 років, які одночасно задовольняють трьома умовам: не мали роботи (прибуткового заняття); протягом останніх чотирьох тижнів шукали роботу або намагались організувати власну справу; впродовж найближчих двох тижнів були готові приступити до роботи, тобто почати працювати за наймом або на власному підприємстві. Безробітними вважаються також особи, які приступають до роботи протягом найближчих двох тижнів,

знайшли роботу, або чекають відповіді, а також особи які зареєстровані в службі зайнятості як такі, що шукають роботу, або навчаються за направленням від служби зайнятості. При цьому необхідно враховувати, що зареєстроване безробіття не повною мірою відображає реальність, адже в останні роки дедалі значна частина населення втратила віру щодо одержання за допомогою центру зайнятості відповідної роботи і тому не реєструється, тобто стає “тіньовим”, що завдає значних економічних втрат.

Наявними глобальними тенденціями зайнятості у світовому вимірі є такі: зберігається високий рівень безробіття; внаслідок підвищення тривалості життя змінюється вікова структура безробітних; велику частку має молодіжне безробіття; розгортання НТП зумовлює стрімке зростання чисельності зайнятих в інформаційній сфері, через що у виробничій сфері відчувається нестача кваліфікованої робочої сили.

В Україні риси національного ринку праці характерні для країн із ринковою економікою, але мають і певні ознаки країн із трансформаційною економікою: високий рівень безробіття, асиметрична бідність населення, низька вага середнього класу, повільна динаміка зростання обсягу нових робочих місць. Важливе місце серед цих проблем посідає саме безробіття, яке з кожним роком набуває все більших масштабів майже серед усіх верств населення¹.

За даними Державної служби статистики України у 2018 році кількість безробітного населення в Україні у віці 15–70 років дорівнювала 1 578,6 тис. осіб (працездатного – 1 577,6 тис. осіб) (табл. 3)².

Таблиця 3 – Динаміка рівня безробіття України за 2010-2019 роки

Роки	безробітне населення (за методологією МОП)			
	у віці 15-70 років		працездатного віку	
	у середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи	у середньому, тис. осіб	у % до економічно активного населення відповідної вікової групи
2010	1 713,9	8,2	1 712,5	8,9
2011	1 661,9	8,0	1 660,9	8,7
2012	1 589,8	7,6	1 589,2	8,2
2013	1 510,4	7,3	1 510,3	7,8
2014	1 847,6	9,3	1 847,1	9,7
2015	1 654,7	9,1	1 654,0	9,5
2016	1 678,2	9,3	1 677,5	9,7
2017	1 698,0	9,5	1 697,3	9,9
2018	1 578,6	8,8	1 577,6	9,1
2019*	83,1	5,7	83,1	6,1

*Дані 2019 року за період Січень-вересень

Аналіз динаміки рівня безробіття показав, що рівень безробіття в Україні у 2018 р. порівняно з 2010 роком серед населення у віці 15-70 років

¹ Сардак С.Е., Беліч Ю.С. Проблематика безробіття у глобальному та національному вимірах. *Економіка і суспільство*. Випуск 17 / 2018 с. 490- 495.

² Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

зріс на 0,6% (працездатного віку – на 0,2%). Зареєстрованих безробітних у віці 15-70 років у 2018 році проти 2010 року стало менше на 135,3 тис. осіб (працездатного віку – на 134,9 тис. осіб).

Однак позитивна тенденція рівня безробіття в Україні є дуже далекою від реальності, оскільки є багато проблем щодо статистики безробіття в Україні, які не дають змоги об'єктивно оцінювати реалії безробіття: статистика не враховує часткову зайнятість, неможливо врахувати осіб, які втратили «надію на працю» і не стоять на обліку в службі зайнятості; ті, хто примусово знаходяться у відпустках з ініціативи адміністрації, вважаються зайнятими; неправдива інформація з боку безробітних. Саме тому показник становив 9,1 % у 2018 році, це досить висока позначка, хоча нижча в порівнянні з показниками країн Європи (Італія – 9,1%, Іспанія – 15,8%, Греція – 20,1%).

Під час аналізу безробіття важливим є визначення його основних причин, головними з яких є: невисока заробітна плата, яку пропонують на ринку праці України; нестабільна політична та економічна ситуація в країні; відсталість системи підготовки фахівців від розвинутих країн; значне перевищення пропозиції робочої сили над попитом¹.

Безробіття є важкою хворобою ринкової економіки яка несе за собою тяжкі соціально-економічні наслідки:

- незайняту робочу силу, що означає неефективне використання економічного потенціалу суспільства і веде до його прямих економічних втрат;

- зниження кваліфікації працівників в умовах тривалого безробіття. За результатами досліджень, працівник навіть після 3 місяців безробіття досягає попередньої продуктивності праці лише приблизно через 7 місяців;

- падіння попередньо досягнутого рівня життя. Допомога із безробіття в Україні є істотно меншою, ніж середня заробітна плата і має тимчасовий характер, тому зростання безробіття знижує купівельний та інвестиційний попит, скорочує обсяги заощаджень у населення. Якщо взяти до уваги допомогу з безробіття в розвинутих країнах світу, то, наприклад, у Франції безробітні впродовж 30 місяців отримують 79% свого місячного заробітку, як страхову допомогу. Відповідний показник у Німеччині складає 72%, у Португалії – 81%, у Бельгії – 82%. Тривалість виплат коливається від 1 до 5 років. У Бельгії вони взагалі безстрокові, відтак можливо з допомоги по безробіттю одразу переходити до отримання пенсії;

- значні психологічні травми, які фахівці порівнюють із такими важкими обставинами в житті людини, як смерть близьких, тюремне ув'язнення тощо. Соціолог з Університету Хопкінса Харві Бреннер, який вивчає понад 30 років соціальні наслідки безробіття в США, встановив, що збільшення безробіття в національних масштабах на 1% викликає збільшення кількості самогубств на 4,1%, пацієнтів у психіатричних закладах – на 3,4%,

¹ Ярова Л. Г. Аналіз рівня безробіття в Україні та напрямки його подолання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. №4. С.752-755.

ув'язнених – на 4%, а число убивств зростає на 5,7%¹.

Шляхами вирішення проблеми безробіття можуть бути наступні кроки: розвиток приватного підприємництва, малого бізнесу, сфери послуг, фермерства, всієї ринкової інфраструктури тощо. Для цього потрібне ефективне державне регулювання ринку праці, важливим показником якого є частка ВВП, яка витрачається на здійснення відповідних програм².

Головним фактором, що визначає кон'юнктуру на ринку праці є рівень її оплати. При цьому в порівнянні з Болгарією, що знаходиться на останньому місці в ЄС за розміром мінімальної заробітної плати, в Україні величина цього показника у 2019 р. була меншою на 133 євро. В той же час, мінімальна заробітна плата в Україні була приблизно в 9 разів нижче, ніж у Франції, Німеччині та Бельгії, і в 12 разів нижче, ніж в Люксембурзі (рис.1). Тому одним із пріоритетних напрямів економічної політики України має бути удосконалення політики оплати праці.

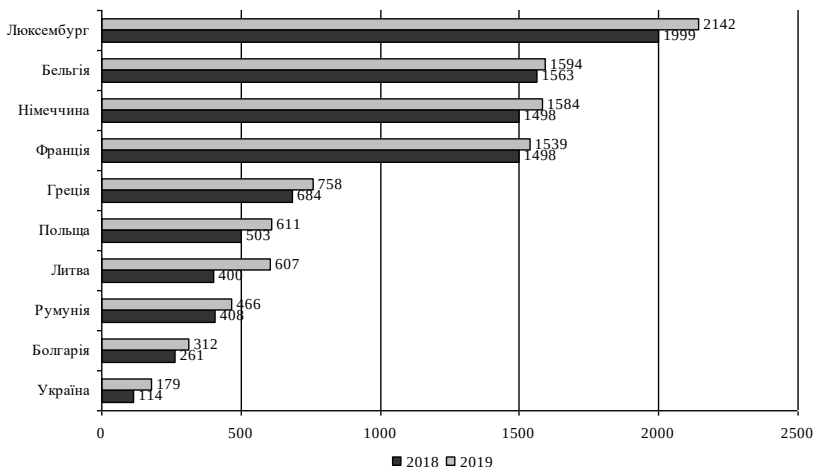

Рисунок 1 – Мінімальна заробітна плата в Україні та країнах ЄС за 2018-2019рр.³

Найвищі заробітні плати в Україні станом на 2019 рік отримують працівники в галузі авіаційного транспорту – 27300 грн., працівники фінансової та страхової діяльності – 19132 грн., працівники у сфері інформації та технологій – 17543 грн., а найнижчі – у охороні здоров'я та соціальній допомозі – 8505 грн. В загальному, середній рівень зарплат у

¹ Макарчук О. Г., Вороніна А. В. Статистичне дослідження ринку праці в Україні. *Економічні науки*. 2017. №9 (49). С. 540-544.

² Ільїч Л. М. Структурні трансформації транзитивного ринку праці України: монографія. Київ: Алерта, 2017. 608 с.

³Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: <http://minfin.com.ua>

2019 році зафіксований на рівні 10497 грн. Серед найбільш затребуваних професій на ринку праці в останні роки виділяють спеціалістів у ІТ та банківській сферах, продажах та маркетингу. На українському ринку праці втрачають свою актуальність наступні професії: юристи, адміністративні службовці та топ-менеджери. Людям даних професій досить важко у пошуку робочого місця з гідною оплатою праці.

Розмір мінімальної заробітної плати має поступово підвищуватись до рівня прожиткового мінімуму з урахуванням економічних показників розвитку національної економіки, покладених чинним законодавством в основу формування мінімальної заробітної плати. Актуальність проблеми підсилюється тим фактором, що заробітна плата на сучасному етапі залишається для населення нашої країни головним джерелом доходів та підтримки життєвого рівня, оскільки оплата праці в сукупності доходів займає головне місце. Заробітна плата є не лише індикатором, що визначає загальний життєвий рівень працівників. Від її розміру, частки у валовому національному продукті багато в чому залежать також можливості розвитку економіки взагалі.

Важливою проблемою ринку праці України в умовах глобалізації є зростання частки безробітних із вищою освітою. За даними Державної служби статистики України у 2018 році серед безробітної молоді у віці 25-34 років – 52% мають повну, базову або неповну вищу освіту та 24 % – професійно-технічну, що порівняно з 2010 роком показник безробіття у віці 25-34 років збільшився на 8,4% (43,6%), а показник професійно-технічної зменшився на 9,2% (33,2%)¹. За результатами соціологічних досліджень більше п'ятидесяти відсотків працюючої молоді України віком 14-34 років прагне не за фахом.

Ще одна проблема національного ринку праці, породжена його глобалізацією – відтік робочої сили. Зростання рівня безробіття в Україні виглядає особливо сумно на тлі зростаючої трудової міграції. До того ж, зараз територію України в пошуках роботи покидають як представники середнього класу, так і висококваліфіковані кадри, в тому числі, і молодь. Майже кожен третій вітчизняний роботодавець сьогодні має справу з нехваткою кваліфікованої робочої сили.

За даними департаменту народонаселення ООН у 2019 році кількість міжнародних мігрантів українського походження становить 5,9 млн. осіб, що на 0,5 млн. осіб більше за показник 2010 року (5,4 млн. осіб)². Із близько 6 мільйонів українських мігрантів – 30% мають вищу освіту. Можна стверджувати, також що останнім часом в Україні загалом постійно погіршується ситуація із зайнятістю молоді. На цьому тлі постає ще одна важлива проблема – зростаюча зовнішня мобільність робочої сили, яка проявляється у щораз більших обсягах зовнішньої трудової міграції.

Трансформаційні економічні перетворення в Україні, політичний курс

¹ Офіційний сайт Державної служби статистики. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

² Офіційний сайт Департаменту народонаселення ООН. URL: <https://www.un.org>

до євроінтеграції, а також запровадження безвізового режиму перетину кордонів із країнами ЄС створили можливість для появи її нових форм та видів. Варто відзначити стрімке збільшення міграції серед студентів. Навчальна міграція набула свого розвитку за рахунок можливості навчання з подальшим працевлаштуванням за кордоном. Якщо ще кілька років тому міграція відзначалася сезонним характером, то останні 2-3 роки вона стає постійною. Найбільш привабливими для трудових мігрантів з України є Польща, Чехія, Італія, Білорусь, Росія. А у зв'язку із змінами у законодавстві Німеччини, які вступили у дію у 2019 році, трудові мігранти почали опановувати ринок праці цієї країни. Норвезький економіст Ерік Райтнер прогнозує, що відкриття кордонів між Україною та Європейським Союзом спричинить відтік молоді до 9 мільйонів осіб. Він пояснює, що Латвія, у свій час, таким чином втратила 20% трудових ресурсів країни. Е. Райтнер стверджує, що Україні необхідно спрямувати всі свої сили на збереження виробництва, аби запобігти втраті ще більшої кількості працездатного висококваліфікованого населення.¹ Головною причиною такого відпливу кадрів у країни ЄС стає дуже низька мінімальна заробітна плата, вона є найнижчою серед країн – членів ЄС та становить 136 євро, тоді як у Польщі – 750 євро, у Чехії – 702 євро, Германії – 2 054 євро². Проте парадоксальним є той факт, що саме ці трудові мігранти є свого роду рятувальною шлюпкою для економіки України та її валютного ринку. Кожен рік українці ввозять з-за кордону близько третини держбюджету а грошові перекази з-за кордону становлять близько 6% ВВП країни.

Слід зазначити, що еміграція робочої сили з України має свої позитивні й негативні сторони (табл. 4).

Також до позитивних можна віднести: додаткове спрямування в економіку України значних фінансових потоків; зниження напруження на українському ринку праці та зменшення зареєстрованого й прихованого безробіття; розширення можливостей зайнятості для економічно активного населення України. Нажаль негативні сторони, що супроводжують процеси трудової міграції, особливо молоді, нині превалюють над позитивними. Серед них: відплив здебільшого молодих людей на роботу за кордон, що призводить до від'ємних демографічних наслідків для України. Згідно з даними міжнародного правозахисного центру «Ла Страда – Україна», батьки готові надовго розлучитися зі своїми дітьми заради їх же добробуту³.

При очевидних позитивних ефектах міжнародної міграції робочої сили, зростання її масштабів в Україні набуває загрозливих розмірів. Тому, зменшення негативних наслідків впливу глобалізації на національний ринок

¹ Наумова М. А. Вплив глобальних викликів на функціонування ринку праці. *БІЗНЕС ІНФОРМ*. 2019. №1. С.40-49.

² ЕАРЕP-WORLD-REGIONS 1990–2020. URL:

<http://laborsta.ilo.org/app1v8/data/EAREP/v6/EAREP-WORLDREGIONS%201990-2020.xls>.

³ Івашко О., Бень А. П'ять мільйонів на закордонних заробітках. Та ще й нелегально. *Голос України*. 2003. 3 квітня. С.5.

праці потрібно запровадити системи заходів щодо стабілізації економіки України, вони мають передбачати: створення нових робочих місць, збільшення інвестування іноземного капіталу. Необхідно створити цивілізовані форми виїзду працівників за кордон та можливість їх вільного беззастережного повернення назад в Україну, ввезення валюти, а також гарантії захисту українцям своїх прав в іншій країні. Якщо українець має вибір працювати вдома або за кордоном і обирає останній варіант, то для того, щоб його утримати, необхідно підняти зарплату та переглянути податкову систему.

Таблиця 4 – Негативні та позитивні наслідки прояву безробіття в Україні ¹

Негативні сторони	Позитивні сторони
Падіння життєвого рівня населення	Зростання конкуренції між працівниками
Зростання витрат на допомоги безробітнім	Стимулювання підвищення інтенсивності та продуктивності праці
Скорочення податкових надходжень	Підвищення соціальної цінності робочого місця
Загострення криміногенної ситуації	Зростання конкуренції між працівниками
Посилення соціальної напруги	Зростання соціальної значимості та цінності праці
Падіння трудової активності та втрата кваліфікації	Перерва в зайнятості як час зайнятися навчанням
Посилення соціальної диференціації	Підвищення рівня освіти
Недовикористання економічного потенціалу суспільства	Формування резерву робочої сили
Активізація зростання кількості психічних захворювань	
Збільшення числа самогубств	
Зменшення рівня ВВП	

Під впливом процесів глобалізації, також, трансформувались і правила гри на сучасному ринку праці. Минув той час, коли роботодавці були орієнтовані лише на робітника та підлаштовувалися під нього. Нині саме роботодавець диктує умови гри у сфері соціально-трудових відносин. Рівень кваліфікації працівника повинен відповідати вимогам, які висувають йому головні гравці на ринку праці, а не навпаки. Українські вчені визначають найважливішою проблемою ринку праці в умовах глобалізації, деформацію в галузевій структурі та професійно-кваліфікаційному складі. Причиною низького рівня кваліфікації можна назвати матеріальну мотивацію, обмежену можливість працевлаштування, відсутність гарантії стабільності виробничої діяльності за фахом, невідповідність структури професійної освіти перспективним потребам ринку праці за кваліфікаційним рівнем та професійною структурою.

Людський ресурс – це найбільша цінність та найперспективніша

¹ Швець О.В. Сучасні особливості регулювання безробіття. *Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор»*. Випуск 2 (58). 2020. С. 49-53.

складова для розвитку. Разом з тим, відсутність економічних стимулів та державної політики призводять до втрати країною талановитих людей¹. У 2016 році Україна посіла 26 позицію серед 130 країн світу за рейтинговою оцінкою розвитку людського капіталу, оприлюдненою Всесвітнім економічним форумом (World Economic Forum)². Це не поганий показник, враховуючи що тільки за один рік Україні вдалось піднятися на 5 пунктів у рейтингу. При проведенні рейтингової оцінки застосовується Індекс людського капіталу (Human Capital Index), при визначенні якого враховуються складові, які, зокрема характеризують рівень освіти в країні, професійної підготовки, працевлаштування і зайнятості, тривалості життя. Покращення людського капіталу означає створення можливостей для громадян повністю реалізувати свій потенціал. Це впливає на персональний розвиток, а також на зростання національної економіки. Глобалізація, перехід до ринкової економіки, ринкова лібералізація – метою є подолання пов'язаних з цими процесами викликів через створення можливостей для персонального розвитку від раннього дитинства до юності. Світовим лідером за рівнем розвитку людського капіталу є Фінляндія, що займає провідні позиції за всіма складовими Індексу.

Відтік з України трудових ресурсів, особливо молоді, це показник того, що незважаючи на високі, доволі, рейтинги країни її трудові ресурси не в змозі повністю реалізувати свій потенціал. Разом з тим, постійне безробіття супроводжується величезною кількістю вакансій, у тому числі професій які з'явилися лише нещодавно. Ці професії породжує новий етап науково-технічного прогресу, глобалізаційні процеси. Молодь найбільш здатна до сприйняття нових ідей і є найкращим провідником інноваційних перетворень, тому, зниження рівня молодіжного безробіття має особливо важливе значення для забезпечення інноваційного розвитку країни в умовах глобалізації. В цих умовах ще однією важливою функцією держави у сфері праці стає професійна підготовка і перепідготовка робочої сили, а також розвиток освітньої системи – це і регулювання через систему працевлаштування та політика стабілізації кадрів, проте співвідношення цих механізмів залежить, в першу чергу, від економічних умов розвитку певної галузі, про яку йде мова.

Нажаль, державне регулювання здійснюється на основі нормативно правових актів в яких не завжди вчасно і досконало розроблені механізми їх здійснення. Можливими шляхами вирішення окреслених проблем ринку праці в умовах глобалізації є: удосконалення відповідної нормативної бази, яка забезпечить ефективне функціонування підприємств та зумовить створення нових робочих місць; забезпечення працевлаштування випускників вищих навчальних закладів (ВНЗ) шляхом впровадження

¹ Рівень розвитку людського капіталу України у 2015 році. *Громадська спілка "Економічний дискусійний клуб"* URL: <http://edclub.com.ua/>.

² Рейтингові оцінки розвитку людського капіталу. URL: <http://edclub.com.ua/analitika/rejtingovi-ocinky-rozvytku-lyudskogo-kapitalu-2016>

механізму взаємодії роботодавців та ВНЗ країни; впровадження механізму перепідготовки кадрів, створення державних центрів перекваліфікації та курсів з підвищення професійних навичок; заручення державною підтримкою для малого та середнього бізнесу, надання податкових канікул на 3-5 років, інших преференсій, що забезпечить розвиток та створення нових підприємств, що в свою чергу призведе до створення нових робочих місць тощо.

Державна політика у сфері зайнятості повинна мати системний характер та бути спрямованою на досягнення цілей кожного із суб'єктів соціально-трудових відносин. Зокрема, для держави такими цілями мають бути забезпечення економічного зростання та зміцнення конкурентоспроможності, покращення загального добробуту та зменшення розшарування населення за рівнем доходів, раціональний розподіл робочої сили (секторальний, територіальний та кваліфікаційний) та детінізація трудової сфери; для роботодавців – забезпечення ефективності економічної діяльності та підвищення продуктивності праці, створення якісних робочих місць; для економічноактивного населення – отримання гідної винагороди за працю, максимальна реалізація професійних навичок, відсутність дискримінації (вікової, гендерної, професійної тощо), належні умови праці, ефективна система соціального захисту та сприятливі умови для самозайнятості¹.

Потужним викликом глобалізації для ринку праці стала пандемія COVID-19, зокрема про це свідчить такий важливий показник, що оцінює ефективність функціонування ринку праці – кількість відпрацьованих робочих годин (в річному вимірі), який за даними Міжнародної організації праці (МОП) в другому кварталі 2020 року скоротився в світі на 14 %, що є рівноцінним (за умови тривалості робочого тижня в 48 годин) втраті 0,4 млрд. робочих місць². За офіційними даними Державної служби статистики України, в II кварталі 2020 році рівень безробіття серед робочої сили (за методологією МОП) становив 9,9 %, що на 2,1 в. п. більше порівняно з відповідним періодом 2019 року. Це пов'язано з тимчасовим закриттям на карантин підприємств (установ і організацій), призупиненням діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва, що змушувало їх відправляти частину найнятих працівників у відпустки, зокрема і за власний рахунок. Як наслідок, в Україні стрімко знижується життєвий рівень, зростає невпевненість у зайнятого населення в своєму майбутньому та наростають негативні соціально-економічні і політичні явища.

Пандемія за прогнозами фахівців Організації Економічного Співробітництва та Розвитку (ОЕСР) призведе до зростання рівня безробіття у країнах ОЕСР не менше, ніж на 60 %, зокрема в Іспанії на 80,9 %; в США в

¹ Швець О.В. Сучасні особливості регулювання безробіття. Науково-виробничий журнал «Бізнес-навігатор». Випуск 2 (58). 2020. С. 49-53.

² Міжнародна організація праці, «COVID-19 та сфера праці.» Вісник МОП: вип. 5, 2020. URL: https://www.ilo.org/moscow/information-resources/publications/WCMS_749644/lang--ru/index.htm.

3,5 рази; у Франції – 63,1 %; у Великобританії в 3 рази; в Канаді на 85,9 %; в Німеччині на 77,4 %; в Японії на 66,7 %. В Україні за даними Держкомстату, рівень безробіття в II кварталі 2020 року становив 9,9 %, що на 1,7 в. п. більше, ніж в 2019 році.¹ Результатом першої хвилі пандемії в Україні стало зменшення кількості зайнятих на 980 тис. осіб, або на 5,9 %. Крім того, за даними голови Національного Банку України, рівень безробіття за підсумками II кварталу 2020 року прогнозовано міг зрости на 11,5 %, що більше значення 2019 року на 3,3 в. п..² При цьому як в світі, так і в Україні пандемія надзвичайно сильно відобразиться на падінні обсягів ВВП, а запровадження країнами локдаунів (період максимальних обмежень і заборон) і закриття внутрішніх кордонів додатково посилює проблеми на ринку праці. Так, нині в Україні загострилась проблема щодо зростання навантаження на одну вакансію, що вимагає колосальних фінансових ресурсів на збільшення обсягів допомоги по безробіттю та інших видів соціальних допомог. Що стосується впливу пандемії на кількість відпрацьованих робочих годин в світі (в річному вимірі), то за даними фахівців ОЕСР, зазначений вплив буде колосальний.

Фахівці ЕСР визначили, що після розповсюдження першої хвилі пандемії глобальна економіка втратила біля 15 % відпрацьованих робочих годин (через три місяці від її початку). Для порівняння глобальна фінансова криза в 2007—2008 рр. призвела до втрат робочих годин лише до 2 %.

Прогнози щодо наслідків, першої хвилі пандемії – падіння світової економіки (за песимістичним сценарієм) до 7,6 %.³ Прогнози щодо наслідків другої хвилі – погіршення економік і ринків праці, зокрема зайнятості будуть суттєво погіршуватись. Так, в II кварталі 2020 року в Україні, зокрема через запровадження локдауну зниження обсягів реального ВВП за підсумками II кварталу склали «мінус» 11,4 %.⁴ Таким чином, падіння обсягів економіки, зокрема зайнятості через пандемію вимагають швидкого реагування держави щодо запровадження активних програм збереження робочих місць. Тому для України буде важливим врахування досвіду країн світу щодо мінімізації негативного впливу пандемії COVID-19 (таблиця) на економіку та ринок праці⁵.

Для вирішення цілої низки проблем та викликів що виникають на вітчизняному ринку праці під впливом глобалізації пріоритетними

¹ Експрес випуск. Зайнятість та безробіття населення в 2 кварталі 2020 року. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/09/118.pdf>

² «Як пандемія COVID-19 за лічені тижні радикально змінила ринок праці в світі,» Укрінформ — мультимедійна платформа України. URL: <https://www.ukrinform.ru/rubric-society/3104413-kak-pandemia-covid19-izmenila-rynok-truda-v-ukraine.html>

³ Ринок праці. Населення, Організації економічного співробітництва та розвитку. URL: <http://www.oecd.org/>

⁴ Експрес випуск. Зайнятість та безробіття населення в 2 кварталі 2020 року. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/express/expr2020/09/118.pdf>

⁵ Заюков І. В., Кобылянский А. В. Современные мировые и отечественные тенденции занятости *Вісник Вінницького політехнічного інституту*. 2020. № 5. С.17 -24.

напрямами реформування українського ринку праці мають стати вдосконалення системи оплати праці, розширення можливостей отримання населенням офіційних основних і додаткових доходів, соціальна підтримка окремих груп, підвищення якості та конкурентоспроможності робочої сили, сприяння ефективним і доцільним переміщенням працездатного населення, запобігання зростанню безробіття через створення робочих місць за рахунок різних джерел фінансування, впровадження механізмів звільнення і перерозподілу зайнятих – все це призведе до реструктуризації економіки і піднесення вітчизняного виробництва.

Основними напрямками удосконалення політики зайнятості населення в умовах глобалізації мають бути: збереження ефективних і створення нових робочих місць на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності; сприяння самостійній зайнятості населення, розвитку підприємництва; підготовка робочої сили, професійний склад і кваліфікаційний рівень якої відповідає потребам економіки та ринку праці; підвищення якості робочої сили, розвиток системи професійного навчання кадрів протягом періоду трудової діяльності з урахуванням потреб ринку праці; посилення мотивації до легальної продуктивної зайнятості; забезпечення зайнятості громадян, що потребують соціального захисту і не спроможні на рівних умовах конкурувати на ринку праці; сприяння професійній підготовці та зайнятості осіб із обмеженими фізичними та розумовими можливостями; повернення зареєстрованих безробітних до продуктивної зайнятості; детінізація відносин у сфері зайнятості населення тощо. Сприяння зайнятості, розвиток людських ресурсів і боротьба з безробіттям, легалізація тіньової зайнятості, робота з професійної орієнтації та професійної підготовки мають координуватися з політикою і основними програмами соціального та економічного розвитку держави¹.

Узагальнення світового досвіду щодо запровадження заходів на ринку праці в напрямку зниження негативного впливу першої та другої хвилі пандемії, та третьої (потужнішої) хвилі пандемії COVID-19 нині найактуальнішими і найефективнішими заходами мають бути: стимулювання розвитку економіки і ринку праці через активну фіскальну і грошово-кредитну політику держави, забезпечення пільгового кредитування і надання фінансової допомоги реальному сектору економіки, зокрема галузі охорони здоров'я; підтримка середнього і малого підприємництва, створення умов збереження робочих місць та відповідних доходів (шляхом переведення звільнених громадян на вакансії, що стають найактуальнішими – кур'єри, водії, помічники медичного персоналу тощо) зокрема шляхом реалізації ефективних заходів соціальної політики, соціального захисту, соціального страхування, створення сприятливих умов щодо пільгового оподаткування суб'єктів господарювання і зайнятих громадян; захист зайнятого населення на робочих місцях, це стосується створення безпечних умов праці, сприяння

¹ Павлюк Т. І. Ринок праці: теорія, методологія, практика : монографія. Вінниця: Видавничо-редакційний відділ ВТЕІ КНТЕУ, 2018. 212 с.

розвитку гнучких, зокрема дистанційних форм зайнятості, виключення будь-якої дискримінації зайнятості і заборона звільнень в період пандемії, створення умов для доступу до гідної медичної допомоги; посилення ролі соціального діалогу і соціальної відповідальності роботодавців за збереження робочих місць тощо.

Таким чином, загострення проблем ринку праці в умовах глобалізації є однією із ключових макроекономічних проблем України, про що свідчить формування довготривалого, застійного типу безробіття в економіці, розвиток неформального та нелегального сегментів ринку праці, поглиблення тенденції до міграції робочої сили закордон. Глобалізація ринку праці являє собою формування єдиного механізму узгодження попиту та пропозиції робочої сили незалежно від країни проживання і розвивається на фоні глобалізації економіки. Причинами цього процесу є формування системи міжнародного поділу праці, розвиток світової інфраструктури та світової валютної системи, міжнародна міграція населення, стрімке зростання світової торгівлі та потоків іноземних інвестицій, швидкі технологічні зміни.

Вплив процесу глобалізації на сучасний ринок праці, головним чином, має прояв у таких напрямках, як зміни у структурі зайнятості населення, поява дисбалансу між структурою робочої сили та робочими місцями, зміщення вітчизняних виробництв до країн із більш дешевою робочою силою, підвищення мобільності робочої сили, зміна в структурі попиту на робочу силу, стрімка міграція висококваліфікованих спеціалістів.